

Seks, arbeid en onderwijs

Grasduinend in de geschiedenis van de demografie

De literatuur over demografie laat zien hoe theorieën ontworpen werden die tot doel hadden meer inzicht te verwerven in de groei of afname van de bevolking en in haar structuur, alsook in de betekenis daarvan voor het welzijn van de mensen. Die theorieën ontwikkelden zich niet onafhankelijk van doctrines en kennis van de feiten, die in de loop van de geschiedenis veranderden. Soms blijkt een theorie die gisteren nauwkeurig de veranderingen verklaarde, niet meer toereikend te zijn om dat voor de feiten van vandaag te doen. Bovendien leven demografen niet op een eiland en zijn ze dus ook het klankbord van hun tijd.

Thomas Malthus (1766-1834) is vooral bekend om zijn uitspraak dat de natuurlijke aangroei van de bevolking ex-

ponentieel is en de groei van de voedselproductie slechts lineair, waardoor hongersnood onvermijdelijk wordt. Deze eenzijdige voorstelling van het denken van Malthus wakkerde heel wat controversen aan, toch valt daar nog wel wat meer over te zeggen. In overeenstemming met de tijdgeest brachten volgens de predikant Malthus de wetenschappen de wetmatigheden aan het licht die God in de natuur had gelegd. Ook Newton (1642-1727), overigens theoloog en onder andere bekend van de wet op de zwaartekracht, en de filosoof Leibniz (1646-1716) deelden die mening. Malthus' demografische denken kan niet los gezien worden van tegelijk zijn geloof en zijn kennis van de sociale verschijnselen en de economie. Een centraal begrip in het in-toom-houden van de demografische explo-

sie is "prudential restraint" of "moral restraint". Het houdt in dat de mensen hun huwelijk uitstellen tot ze in staat zijn om hun kinderen van het nodige te voorzien. Contraceptie was evenwel uit den boze en werd afgedaan als onnatuurlijk. Malthus was overigens geen voorstander van een beperking van de bevolkingsaangroei.

Contraceptie was onnatuurlijk.

Integendeel, God had aan de mensen juist een voortplantingsdrift meegegeven zodat zij zich zouden vermenvuldigen, zoals het in de Bijbel staat. Het probleem was dat de bevolkingsgroei een normaal leven van de mensen niet in de weg mocht staan en dat iedereen voldoende diende te hebben om comfortabel te kunnen leven. Hij was dan ook tegen te grote maatschappelijke verschillen in welstand. Een hoge bevolkingsgroei en welstand zijn voor hem geen tegenstrijdige begrippen. Een ander misverstand is dat hij als conservatief enkel vanuit het standpunt van de grootgrondbezitters redeneerde. Vooral in zijn latere geschriften beklemtoonde hij het belang van de opkomende industrie.

Leve de vrije markt

In Frankrijk, van 1840 tot 1870, waren een aantal economische theoretici van de liberale stempel zeer actief. Ze waren zowel tegen het socialisme als tegen het protectionisme, dat

de eigen economie internationaal wou afschermen. De vrije markt diende als waarborg voor een goed draaiende economie. Deze school communiceerde vooral via tijdschriften en, zoals dat meestal met een groep gaat, maakten de ideeën een groeiperiode door, waarbij zij, aanvankelijk regelrechte malthusianen, geleidelijk aan van Malthus gingen afwijken. Wat de demografie betreft, was voor die Franse theoretici het leidinggevende ideaalbeeld dat van de burgerij, die er blijkbaar in slaagde om haar welstand te behouden door vooruit te zien en rationaliteit te laten primeren op voortplantingsinstincten. Dat ideaalbeeld kon best ook in de rest van de bevolking toegepast worden.

De geringe Franse bevolkingsaangroei, in vergelijking met de andere Europese landen, werd echter als een probleem gepercipieerd, vanuit economisch (voldoende werknemers in landbouw en industrie), militair (voldoende reserve aan soldaten) en cultureel standpunt. Er waren ook te weinig

Een hogere levensstandaard leidde automatisch tot geboortecontrolle.

Fransen om de kolonies te bevolken. Als pacifisten zochten deze theoretici de oorzaak in de desastreuze economische impact van de oorlogen. De achterstand deed zich boven-

dien spijtig genoeg vooral voor in de sociale klasse die de beter opgeleiden leverde.

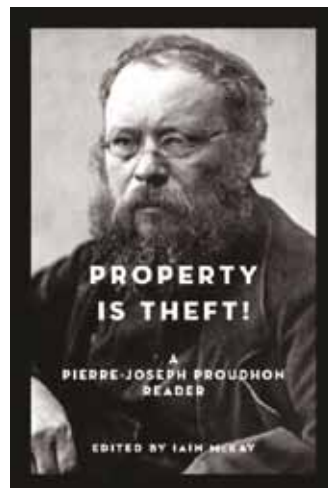
Erfenisrecht

Wat het geleidelijk verlaten van het malthusianisme betreft, werd door de nieuwe lichtung vastgesteld dat een hogere levensstandaard automatisch leidde tot geboortecontrolle, zodat het "prudential restraint" niet hoefde gepromoot te worden. Het erfenisrecht, dat door Napoleon was ingevoerd, leidde tot een versnippering van de landbouwbedrijven. Voor Malthus betekende dat een aanzet tot een ongebreidelde toename van de bevolking. De Franse burgerlijke denkers, die het einde van het ancien régime en de verwezenlijkingen van de Franse Revolutie toejuichten, konden het nieuwe erfenisrecht niet ongenegen zijn, en konden dus Malthus' verklaring niet aanvaarden. De feiten stelden hen overigens in het gelijk. In het geheel genomen onderging het economische denken een verandering. Het begrip goedkope massa-productie bijvoorbeeld vormde de ontbrekende brug tus-

sen demografie en economie.

Geboortecontrolle ontoelaatbaar

Een geheel eigen plaats in de literatuur over demografie neemt een van de wegbereiders van het socialisme, Pierre-Joseph Proudhon (1809-1865),

in. Zijn geschriften kenmerken zich door een aaneenschakeling van polemieken met Malthus en nagenoeg alle belangrijke economische en demografische auteurs van zijn tijd. Dat maakt dat hij zowel veel van hun overnam als evenveel van hen afwees. Hij wilde nieuwe samenwer-

kingsverbanden tussen de mensen zien ontwikkelen, waarbij zij volkomen vrij en los van controle van de staat leven, in een maatschappij waarin het bestaande systeem van private eigendom in handen van enkelen tot het verleden behoort. De gecentraliseerde overheid en de anarchie van de vrije markt verhinderden de verwezenlijking van hogere bevolkingsaantallen. Hij berekende het bevolkingspotentieel voor Frankrijk en beweerde dat meer gelijkheid de mogelijkheid bood om dat potentieel te realiseren.

Op het gebied van geboortecontrolle neemt hij een wel zeer zonderling standpunt in. Rechtstreekse geboortecontrolle is voor hem ontoelaatbaar.

merkwaardig idee van de fysieke conditie van de mens aan vast. Zijn moraliteit steunt op individueel werk, huwelijk en gezin. Hij is in het demografische aspect van zijn denken individualistisch en kleinburgerlijk. Soms komt hij als vrij zonderling over. Zo meent hij onder andere dat seks voor mannen ouder dan 45 jaar immoreel en verwerpelijk is. Hij heeft ook anti-emancipatorische opvattingen in verband met gender.

Marx versus Malthus

Voor Malthus en de Franse liberale economen was werkgelegenheid een centraal begrip omdat inkomen de consumptie en de productie

Enkel industrialisatie en secularisatie hadden een sterke invloed op de fertiliteit.

De geboortes zullen vanzelf onder controle blijven door de mensen werk te bezorgen, eer, gezondheid, ontwikkeling en liefde. Hij verbindt daar een

bevorderde. Voor Marx was dat niet anders, maar hij voegde eraan toe dat de werkloosheid in de hand gewerkt werd door de kapitalistische accumulatie

van kapitaal. Bovendien bouwde Malthus zijn economische en sociale theorie op vanuit zijn bevolkingstheorie; Karl Marx (1818-1883) en Friedrich Engels (1820-1895) deden het omgekeerde. Engels schreef dat de arbeiders vroeg huwden en kinderen hadden om bijkomende kostwinners te hebben. Er ontstond evenwel een surplus aan arbeidsaanbod, wat de arbeidskost en dus het inkomen verlaagde. Met deze redenering bleef Engels gevangen in de logische redenering van Malthus. Marx daarentegen gaf Malthus de grootste klap. Hij legde uit dat er ook rekening gehouden moest worden met de mechanisatie van de productie en de autonome accumulatiestrend van het kapitaal, wat een groei van het proletariaat tot gevolg heeft. Wat de autonome accumulatie van het kapitaal betreft, maakte Marx, in tegenstelling tot Malthus, een onderscheid tussen de prijs van een goed en de waarde van de productie. Het verschil tussen beide vormt de meerwaarde die de kapitalist incasseert. Voor het demografische probleem verloren de seksuele instincten als malthusiaanse verklarende factor aan belang en kwam de individuele arbeider die zijn arbeid verkoopt op de voorgrond.

De rage van het tellen

De demografie was nog altijd geen zelfstandige discipline, maar bleef voorlopig schatplichtig aan het economische en sociale denken. Het is voor-

al dankzij de verzameling van uitgebreide statistieken en de ontwikkeling van statistische methodes dat er langzaam aan een zelfstandige theorievorming ontstond, maar ook een heuse rage in het tellen en meten. Zo werd onder andere de lengte van de kust van Groot-Brittannië opgemeten. Statistieken waren vooral functioneel en stelden de gecentraliseerde overheden in staat om beslissingen steviger te onderbouwen. De speculatieve benadering verdween naar de achtergrond.

Terloops mag hier vermeld worden dat ons land een vermaarde wetenschapper op het gebied van statistiek en sociologie telde, namelijk Adolphe Quételet (1796-1874), die voor het eerst statistische methodes in de sociale wetenschappen toepaste en een aantal nieuwe begrippen introduceerde.

Een voorbeeld van hedendaagse demografie is te vinden in het werk van de gerenommeerde socioloog-demograaf Ron Lesthaeghe, die onder andere de daling van de Belgische fertiliteit onderzocht voor de periode 1800-1970. Hij ging met behulp van statistische methodes na of deze daling het gevolg was van zuigelingensterfte, van geletterdheid, industrialisatie of secularisatie en stelde vast dat enkel de laatste twee factoren een sterke invloed hadden uitgeoefend.

De voetafdruk

De jongste verantwoording van geboortebeperving is verbonden aan de klimaatverandering

en ecologische problemen. Het begrip voetafdruk speelt hierin een centrale rol. De ecologische voetafdruk is een getal dat weergeeft hoeveel biologisch productieve grond- en wateroppervlakte een bepaalde bevolkingsgroep in dat jaar gebruikt om zijn consumptieniveau te kunnen handhaven en zijn afvalproductie te kunnen verwerken. Die voetafdruk kan ook per individu berekend worden en het is dan onmiddellijk duidelijk dat een hoger bevolkingsaantal de mondiale voetafdruk zal verhogen. Het is dus evident dat, niet alleen efficiënter omgaan met het milieu, maar vooral de rem op de explosieve bevolkingsgroei een noodzakelijke voorwaarde vormt om de klimaatveran-

dering tegen te gaan. Al Gore vernoemt vier factoren om de bevolking te stabiliseren, namelijk onderwijs voor meisjes; sociale en politieke ontwikkeling van vrouwen zodat ze kunnen meebeslissen over familie, gemeenschap en land; betere gezondheidszorg voor kinderen, zodat ouders vertrouwen krijgen dat hun kinderen volwassen kunnen worden; en de vrijheid voor vrouwen om zelf te bepalen wanneer en hoeveel kinderen zij krijgen. Volgens Etienne Vermeersch is overigens het laten dalen van de bevolking een onvermijdelijke en dringende noodzaak.

Hendrik Vanmassenhove, doctor in de vergelijkende cultuurwetenschap

DE GROENE WATERMAN

Reageer op dit artikel via redactie.hvw@h-vv.be
en win het boek "Volksbeving"
van Fred Pearce.

Reacties verschijnen op Humanieuws.be

